

نماگر اجرای قراردادها: ارزیابی اقدامات مفید در قوه قضائیه

این نوشتار، ترجمه بخشی از گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی ۲۰۱۶ با مشخصات زیر است:

Erica Bosio, Salima Daadouche, Christian De la Medina Soto and Maksym Iavorskyi, "Enforcing contracts; Measuring good practices in the judiciary", in World Bank, Doing Business 2016; Measuring Regulatory Quality and Efficiency, Washington DC, 2015, pp. 91-98.

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۱.....	مقدمه مترجم
۶.....	۱. تمرکزی گسترده بر نماگرها
۸.....	۲. به کارگیری سامانه‌های اختصاصی پرونده‌های تجاری و دعاوی کوچک
۱۰.....	۳. مدیریت گردش پرونده‌ها
۱۲.....	۴. فرآیندهای خودکار
۱۶.....	۵. به کارگیری ابزار جایگزین برای حل و فصل اختلافات
۱۸.....	۶. چرا این موضوعات اهمیت دارند؟
۲۰.....	نتیجه‌گیری

نماگر اجرای قراردادها: ارزیابی اقدامات مفید در قوه قضائیه

چکیده

پروژه انجام کسب و کار در آخرین گزارش خود، شاخص جدید کیفیت فرآیندهای قضایی^۱ را به مجموعه شاخص‌های نماگر اجرای قراردادها^۲ افزوده است.^۳ این شاخص ارزیابی می‌کند که آیا کشورهای مورد بررسی مجموعه‌ای از اقدامات مفید مرتبط با ساختار دادگاه و دادخواهی، مدیریت پرونده، اتوماسیون دادگاه و شیوه‌های جایگزین حل اختلاف را اجرا کرده‌اند یا خیر.

ارزیابی صورت گرفته براساس شاخص جدید نشان می‌دهد که به طور متوسط، کشورهای با درآمد بالای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۴ بیشترین تعداد اقدامات مفید و متناسب قضایی و کشورهای واقع در جنوب صحرای آفریقا، کمترین تعداد چنین اقداماتی را انجام داده‌اند. آن گونه که نماگرهای اجرای قراردادها ارزیابی کرده‌اند، کشورهایی که در شاخص جدید جایگاه مناسبی دارند، احتمالاً فرآیندهای حل اختلاف سریع‌تر و کم‌هزینه‌تری نیز دارند. هیچ کدام از ۱۸۹ کشور بررسی شده توسط پروژه/نجام کسب و کار، در شاخص جدید امتیاز کامل کسب نکرده‌اند. در این خصوص گرچه امتیاز ایران از متوسط کشورهای خاورمیانه شمال آفریقا بهتر است اما در مقایسه با وضعیت ۵ سال پیش خود بدتر شده است. تکمیل زیرساخت الکترونیکی در شبکه دادگاه‌های کشور و تصویب لایحه آیین دادرسی تجاری مهمترین پیشنهادهای مرتبط برای ارتقای وضعیت ایران به شمار می‌روند.

مقدمه مترجم

وجود سازوکارهای کارآمد و قابل اعتماد حل و فصل اختلافات تجاری در یک کشور، برای توسعه فعالیت‌های تجاری و گسترش روابط تجاری بین شهروندان آن کشور ضروری است. در فقدان یک نظام حل و فصل اختلاف مؤثر، صاحبان کسب و کارها رغبتی به گسترش تعاملات تجاری خود با افرادی خارج از حلقه مورد اعتماد خود ندارند و در نتیجه حوزه و ابعاد فعالیت تجاری به ندرت افزایش می‌یابد. چنانچه اتباع داخلی یک کشور به پشتوانه نظام حل و فصل اختلاف کارآمد از منافع یک اقتصاد پررونق و پویا

1. Quality of Judicial Processes Index

2. Enforcing Contracts

۳. اجرای قرارداد به مرحله‌ای اطلاق می‌شود که طرفین در مورد عملکرد یکدیگر براساس مفاد قرارداد توافق ندارند و ورود یک شخص ثالث (در این متن دادگاه) برای حل و فصل اختلاف ضروری است. [م.ر.]

4. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

برخوردار باشند، سرمایه‌گذاران خارجی نیز به حضور در آن کشور علاقمند شده و موجب رونق بیشتر اقتصادی می‌شوند.^۱

نماگر اجرای قراردادهای یکی از نماگرهای شاخص *سهولت انجام کسب‌وکار* بانک جهانی است که یکی از مراحل مهم در چرخه فعالیت یک بنگاه کوچک و متوسط را پوشش می‌دهد. برای طراحان نماگر این موضوع اهمیت دارد که در صورت بروز یک اختلاف تجاری نسبتاً کم‌ارزش (دو برابر درآمد سرانه آن کشور یا ۵ هزار دلار آمریکا، هر کدام که بیشتر باشد) نظام قانونی چه مواردی را مقرر کرده و رفتار نهادهای قضایی چگونه خواهد بود. به این منظور سه مؤلفه مدت زمان، هزینه و کیفیت فرآیندهای قضایی طراحی شده است. براساس عملکرد هر کشور در شاخص‌های یاد شده و با توجه به مفروضات یک پرونده یکسان، امتیاز هر کشور تعیین و در مقایسه با امتیاز سایر کشورها رتبه آن مشخص می‌شود.^۲

جایگاه جمهوری اسلامی ایران در گزارش ۲۰۱۶

پروژه *انجام کسب‌وکار* برای ارزیابی سازوکارهای حل‌وفصل اختلافات تجاری در ایران، خواسته‌ای به ارزش ۱۷۵ میلیون ریال را مدنظر قرار داده که طرفین دعوا در یک دادگاه بدوی در شهر تهران تشکیل پرونده می‌دهند. براساس اطلاعات جمع‌آوری شده توسط تیم پروژه در بهار ۱۳۹۴، مدت زمان لازم برای طی فرآیند قانونی اجرای قرارداد ۵۰۵ روز است و هزینه آن نیز ۱۷ درصد ارزش خواسته است. جدول زیر اطلاعات بیشتری در اختیار قرار می‌دهد.

جدول ۱. وضعیت ایران در مؤلفه‌های نماگر اجرای قراردادها در شاخص *سهولت انجام کسب‌وکار*

مؤلفه‌های نماگر اجرای قراردادها	ایران	میانگین خاورمیانه و شمال آفریقا
زمان (روز)	۵۰۵	۶۵۳
تشکیل پرونده و ابلاغ	۳۰	
دادگاه و قضاوت	۲۹۵	
اجرای رأی	۱۸۰	
هزینه (درصد از ارزش خواسته)	۱۷	۲۴/۷
هزینه وکیل	۱۰	
هزینه دادگاه	۲	
هزینه اجرا	۵	

۱. برای مطالعه بیشتر در این باره، ر. ک.: احمد مرکزالمیری، شاخص ارزیابی نظام قضایی در محیط کسب‌وکار ایران؛ ۱. تبیین نماگرها، پژوهشگاه قوه قضائیه و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، ۱۳۹۴.
 ۲. برای مطالعه راجع به این نماگر، ر. ک.: امید عبدالهیان، «راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی ۱. نماگر اجرای قراردادها»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات اقتصادی)، شماره مسلسل ۱۳۴۸۱، بهمن‌ماه ۱۳۹۲.

عملکرد کشورهای همسایه و دیگر کشورهای منطقه

در ۵ سال گذشته، همسایگان و رقبای منطقه‌ای عملکردهای متفاوتی داشته‌اند. در مقایسه با برخی از این کشورها، ایران در این نماگر عملکرد بهتری داشته و دارد. اما در مقایسه با برخی دیگر وضعیت به نفع این کشورها تغییر کرده است. عملکرد ایران در مقایسه با وضعیت ۵ سال پیش خود بدتر شده است. به عنوان مثال در گزارش ۲۰۱۱، رتبه ایران در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا ۲ و در جهان ۴۹ بود که در گزارش ۲۰۱۶ به رتبه ۶۲ تنزل کرده است. در گزارش ۲۰۱۴ رتبه ایران ۵۱ جهان بود. امارات متحده عربی که در گزارش ۲۰۱۶ رتبه اول منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) را به خود اختصاص داده است در گزارش ۲۰۱۴ در رده ۱۰۰ دنیا و در گزارش ۲۰۱۱ جایگاهی بهتر از ۱۳۴ به دست نیآورده بود. در بین ۲۰ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در حال حاضر پس از امارات متحده عربی که رتبه ۱۸ جهان را به خود اختصاص داده است، به ترتیب کشورهای کویت (۵۸)، مراکش (۵۹)، مالتا (۶۱) و جمهوری اسلامی ایران (۶۲) قرار دارد. نگاهی به رتبه کشورهای همسایه در جهان نیز مفید است؛ قزاقستان (۹)، گرجستان (۱۳)، ارمنستان (۲۸)، ازبکستان (۳۲)، ترکیه (۳۶) و آذربایجان (۴۰). کشورهای سنگاپور و کره جنوبی به ترتیب در رتبه‌های اول و دوم جهان قرار دارند.

شاخص جدید کیفیت فرآیندهای قضایی

با معرفی شاخص جدید و تأثیر آن در رتبه نماگر اجرای قراردادهای در سطح منطقه‌ای و جهانی کشورهای تحت پوشش، جمهوری اسلامی ایران جایگاه پیشین خود در چند سال گذشته در این نماگر را از دست داده است. از آنجا که شاخص جدید بر میزان به‌کارگیری ابزارهای الکترونیکی برای ایجاد، نگهداری و ابلاغ اسناد و احکام در یک نظام قضایی تأکید دارد، از مجموع امتیاز موجود تنها ۶/۵ امتیاز کسب شده و همین موضوع باعث پیشی گرفتن برخی از رقبای منطقه‌ای شده است. اجزای تشکیل‌دهنده این شاخص عبارتند از:

۱. ساختار دادگاه و دادخواهی (۲ امتیاز از ۵ امتیاز):

نقاط قوت: امکان توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه و ارجاع تصادفی پرونده به قاضی

نقاط ضعف: عدم وجود شعبه یا دادگاه تخصصی تجاری و عدم وجود دادگاه رسیدگی به پرونده مفروض به عنوان یک دعوای کوچک؛ شورای حل اختلاف به اختلافات تا ۵۰ میلیون ریال رسیدگی می‌کند.

۲. مدیریت پرونده (یک امتیاز از ۶ امتیاز):

نقاط قوت: وجود ضوابط برای تعویق جلسات دادگاه

نقاط ضعف: هر چند که برای تعیین زمان رسیدگی و سایر مراحل دادگاه ضوابط قانونی وجود دارد، اما به دلیل اینکه براساس مفروضات دستکم در سه مرحله دادگاه رعایت نمی‌شوند، امتیازی در نظر گرفته نشده است.

۳. اتوماسیون دادگاه (یک امتیاز از ۴ امتیاز):

نقاط قوت: امکان پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادگاه

نقاط ضعف: عدم وجود امکان تشکیل پرونده الکترونیکی در دادگاه و همچنین نبود امکان ابلاغ الکترونیکی تصمیمات در مراحل مختلف رسیدگی. عدم انتشار رأی در روزنامه رسمی یا پایگاه اینترنتی دادگاه بدوی یا دادگاه‌های تجدیدنظر

۴. شیوه‌های جایگزین حل و فصل اختلاف (۲/۵ امتیاز از ۳ امتیاز):

نقاط قوت: وجود قوانین مرتبط با داوری در پرونده‌های تجاری و وجود امکان میانجیگری یا سازش برای طرفین دعوا

پیشنهادها و راهکارها

۱. تقویت سازوکارهای تشکیل پرونده و اطلاع‌رسانی و ابلاغ تصمیمات و احکام صادره به صورت الکترونیکی موجود. با توجه به اقدامات صورت گرفته در قوه قضائیه برای ایجاد زیرساخت‌های الکترونیکی در شبکه دادگاه‌های کشور، تکمیل آن می‌تواند به افزایش دقت، سرعت، کاهش هزینه‌های دادگاه و مراجعین منجر شود.

۲. تعیین تکلیف لایحه «آیین دادرسی تجاری» که یکی از مهمترین ارکان آن تشکیل دادگاه‌های تخصصی تجاری است. حدود ۴ سال از تقدیم لایحه به مجلس شورای اسلامی می‌گذرد و همچنان در کمیسیون قضایی در مورد آن کلیات یا مواد آن تصمیم‌گیری نشده است.^۱

۱. این لایحه در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۶ اعلام وصول شده و مشتمل بر ۱۳۳ ماده است و با این مشخصات منتشر شده است: دوره نهم، سال اول، شماره ثبت ۵۸، تاریخ چاپ: ۱۳۹۱/۴/۶. برای مشاهده متن لایحه، به وبسایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به آدرس اینترنتی زیر مراجعه کنید:

مقدمه

اجرای کارآمد قرارداد برای توسعه اقتصادی و رشد پایدار ضروری است. پیشرفت اقتصادی و اجتماعی بدون احترام به حاکمیت قانون و حمایت مؤثر از حقوق به دست نمی‌آید و تحقق این دو نیازمند قوه قضائیه‌ای با عملکرد خوب است که در یک مدت زمان معقول رأی پرونده را صادر می‌کند. این رأی قابل پیش‌بینی است و در دسترس عموم قرار دارد. کشورهایی که قوه قضائیه کارآمدتری دارند، به این معنی که دادگاه‌ها به‌طور مؤثری قادر به اجرای تعهدات قراردادی هستند، بازارهای اعتباری توسعه‌یافته‌تری دارند و در مجموع از سطح بالاتری از توسعه برخوردارند. وجود یک قوه قضائیه قوی‌تر، ارتباط نزدیکی با رشد سریع‌تر بنگاه‌های کوچک دارد. به‌طور کلی، تقویت کارآیی نظام قضایی می‌تواند منجر به بهبود محیط کسب‌وکار، ترویج نوآوری، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تضمین درآمدهای مالیاتی شود.

نتایج یک پژوهش که کارآیی دادگاه در استان‌های مختلف در آرژانتین و برزیل را بررسی کرده نشان می‌دهد بنگاه‌های واقع در استان‌هایی که دادگاه کارآمدتر دارند دسترسی بیشتری به منابع اعتباری دارند. یافته‌های پژوهش دیگری که بر مکزیک متمرکز شده، نشان داد ایالت‌هایی که از نظام‌های دادگاهی بهتری برخوردارند بنگاه‌های بزرگ‌تر و کارآمدتری دارند. دادگاه‌های کارآمد خطرات پیش روی بنگاه‌ها را کاهش داده و تمایل آنها برای سرمایه‌گذاری را افزایش می‌دهند. بنگاه‌ها در برزیل، پرو و فیلیپین اعلام می‌کنند که اگر به دادگاه‌ها اعتماد بیشتری داشتند، مایل بودند که سرمایه‌گذاری بیشتری انجام دهند.

چنانچه نهادهای حقوقی ناکارآمد باشند، بهبود قانون ممکن است تأثیر محدودی داشته باشد. نتایج پژوهشی درباره اقتصادهای در حال گذار اروپای شرقی و شوروی سابق در فاصله سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۸ نشان داد که اصلاحات مرتبط با قوانین شرکتی و ورشکستگی تأثیر اندکی در توسعه نهادهای مالی این کشورها داشته است. بهبود [وضعیت نهادهای مالی] زمانی آغاز شد که نهادهای حقوقی این کشورها کارآمدتر شدند.

کارآیی دادگاه‌ها همچنان تنوع گسترده‌ای در سراسر جهان دارد. درحالی که اجرای یک قرارداد از طریق دادگاه در نیوزیلند، نروژ و رواندا کمتر از ۱۰ ماه طول می‌کشد، [فرآیند مشابه] در بنگلادش تقریباً ۴ سال است. به همین ترتیب، هزینه‌های انجام این کار از کمتر از ۱۰ درصد ارزش خواسته در ایسلند، لوکزامبورگ و نروژ تا بیش از ۸۰ درصد در بورکینافاسو و زیمبابوه متغیر است. در پنج کشور، از جمله اندونزی و موزامبیک، هزینه می‌تواند فراتر از ارزش خواسته باشد، به این معنی که دادخواهی [از طریق نظام قضایی] نمی‌تواند یک راه مقرون به صرفه برای حل و فصل اختلافات باشد.

۱. تمرکزی گسترده بر نماگرها

برای سال‌های متمادی، نماگرهای پروژه انجام کسب‌وکار مرتبط با اجرای قراردادهای، زمان، هزینه و پیچیدگی رویه‌ای حل‌وفصل اختلاف تجاری در یک پرونده یکسان بین دو صاحب کسب‌وکار از اتباع همان کشور را از طریق دادگاه بدوی داخلی ارزیابی می‌کرد. منشأ اختلاف نقض یک قرارداد فروش به ارزش دو برابر درآمد سرانه و یا ۵ هزار دلار آمریکا است (هر کدام که بیشتر باشند ملاک ارزیابی خواهند بود). پیش‌فرض پژوهش این است که یک فروشنده کالایی متناسب با سفارش را به خریدار تحویل می‌دهد و خریدار با این ادعا که کالای تولید شده فاقد کیفیت لازم است از تحویل آن خودداری می‌کند. با هدف اجرای قرارداد فروش، فروشنده در یک دادگاه محلی طرح دعوا می‌کند که با توجه به مفروضات صلاحیت رسیدگی به پرونده را دارد. قبل از اتخاذ تصمیم به نفع فروشنده، قاضی یک کارشناس را برای اظهارنظر در مورد کیفیت کالای محل اختلاف تعیین می‌کند، به این ترتیب این پرونده از یک پرونده ساده وصول طلب متمایز می‌شود.

پروژه انجام کسب‌وکار در سال ۲۰۱۶ در روش‌شناسی نماگر اجرای قراردادها یک تغییر مهم صورت داده است. درحالی که همچنان به ارزیابی زمان و هزینه حل‌وفصل اختلاف تجاری در یک پرونده یکسان با پیش‌فرض‌های مشابه می‌پردازد، این موضوع را نیز بررسی می‌کند که کدام کشور مجموعه‌ای از اقدامات مفید را برای پشتیبانی از [افزایش] کیفیت و کارایی در نظام دادگاه تجاری اتخاذ کرده است. به این منظور، [در گزارش سال ۲۰۱۶] یک شاخص جدید با عنوان شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی را جایگزین نماگر پیچیدگی^۱ رویه‌ای کرده است. هدف این است که ابعاد نوین و عملی‌تر نظام قضایی در هر کشور تجسم شده و تصویری از کارایی قضایی که فراتر از محاسبه مدت زمان و هزینه‌های مرتبط با حل‌وفصل اختلاف است ارائه گردد.

شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی مجموعه‌ای از اقدامات مفید را در چهار حوزه مرتبط با چهار مؤلفه این شاخص پوشش می‌دهد: ساختار دادگاه و رسیدگی، مدیریت پرونده، اتوماسیون دادگاه و شیوه‌های جایگزین حل‌وفصل اختلاف (شکل ۱). این اقدامات می‌تواند منجر به یک نظام قضایی کارآمدتر و شفاف‌تر شود، دسترسی به عدالت را افزایش دهد، تعداد پرونده‌های معوقه را کمتر کند، اجرای قراردادها را سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر سازد و در برخی موارد، زمینه‌ساز قضاوت با کیفیت بیشتر شود.

این مطالعه درباره بسیاری از اقدامات مفید پوشش داده شده توسط شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی بحث خواهد کرد. در وهله اول دو جنبه شاخص ساختار دادگاه و رسیدگی، [یعنی] در دسترس بودن سازوکارهای اختصاصی^۲ حل‌وفصل اختلافات تجاری و در دسترس بودن سازوکارهای اختصاصی حل‌وفصل دعاوی کوچک به‌نظر می‌رسد. پس از آن نوبت به مدیریت پرونده و اتوماسیون دادگاه می‌رسد، مفاهیم درهم تنیده‌ای که اغلب با هم مورد بررسی قرار می‌گیرند. در نهایت، به جستجوی سازوکارهای جایگزین حل‌وفصل اختلاف می‌پردازد.

1. Procedural Complexity

2. Dedicated

شکل ۱. حوزه‌هایی که شاخص کیفیت فرایندهای قضایی پوشش می‌دهد

۲. به کارگیری سامانه‌های اختصاصی پرونده‌های تجاری و دعاوی کوچک

سامانه‌های اختصاصی رسیدگی به پرونده‌های تجاری و دعاوی کوچک می‌توانند زمینه‌ساز اختلافی فاحش در کارآیی یک نظام قضایی باشند. وجود دادگاه‌ها یا شعب تجاری تخصصی تعداد پرونده‌های در حال رسیدگی را در دادگاه بدوی اصلی کاهش داده و در نتیجه زمان حل و فصل در دادگاه اصلی کوتاه‌تر می‌شود، [این مزیت] یکی از دلایلی است که کشورها گاهی اوقات دادگاه‌های تخصصی را به‌عنوان ابزاری برای مدیریت پرونده راه‌اندازی می‌کنند. اما منافع این دادگاه‌ها به همین جا ختم نمی‌شود. دادگاه‌ها و شعب تجاری منجر به ثبات بیشتر در اجرای قانون و افزایش پیش‌بینی‌پذیری برای مراجعان به دادگاه می‌شوند. علاوه بر این، قضات نیز در چنین دادگاه‌هایی در زمینه کاری خود خبره می‌شوند که منجر به حل و فصل سریع‌تر و بهتر اختلاف می‌شود.

اطلاعات [گردآوری شده] نشان می‌دهد که ۹۷ کشور از ۱۸۹ کشور بررسی شده توسط پروژه/انجام کسب‌وکار یک نهاد قضایی تجاری تخصصی دارند که به یکی از روش‌های زیر ایجاد شده است: راه‌اندازی یک دادگاه مستقل تخصصی، وجود یک شعبه تجاری تخصصی به‌عنوان بخشی از یک دادگاه موجود و یا حضور قضات متخصص [در امر تجارت] در یک دادگاه مدنی عمومی. در ۱۶ کشور جنوب صحرائی آفریقا- بنین، بورکینافاسو، کامرون، ساحل عاج، غنا، گینه بیسائو، لسوتو، لیبیا، مالاوی، موریس، موزامبیک، رواندا، سنگال، سیشل، سیرالئون و توگو- که در ده سال گذشته دادگاه‌ها یا شعب تجاری راه‌اندازی کرده‌اند، متوسط زمان محاسبه شده توسط پروژه/انجام کسب‌وکار برای حل و فصل یک پرونده مشابه حدود دو ماه و نیم کاهش یافته است. در ساحل عاج کاهش زمان بیش از شش ماه بود. در سال ۲۰۱۱، زمان حل و فصل اختلاف تجاری در ابیجان [پایتخت نیجریه] ۷۷۰ روز بود. در سال ۲۰۱۳ و به دنبال ایجاد یک دادگاه تجاری تخصصی این فرآیند تنها ۵۸۵ روز طول کشید.

دادگاه‌های دعاوی کوچک و یا رویه‌های تسهیل شده مربوط به دعاوی کوچک، به‌عنوان شکلی از اجرای عدالت که به احتمال زیاد توسط عموم مردم تجربه می‌شوند، نقش ویژه‌ای در ایجاد اعتماد عمومی و اطمینان به نظام قضایی بازی می‌کنند. آنها با فراهم آوردن یک سازوکار سریع و مقرون به صرفه برای حل و فصل اختلافات حقوقی مربوط به مبالغ اندک کمک می‌کنند که اهداف امروزی مرتبط با کارآیی و اثربخشی هزینه محقق شوند. علاوه بر این، منجر به کاهش تعداد پرونده‌های معوقه و انباشت پرونده در دادگاه‌های بالاتر [تجدید نظر] می‌شوند. دادگاه‌های دعاوی کوچک معمولاً جلسات بازپرسی غیررسمی، قوانین تسهیل شده مربوط به شواهد و قوانین کارآمدتر آیین دادرسی مدنی را مورد استفاده قرار داده و معمولاً به طرفین اجازه می‌دهند که نقطه نظرات خود را بیان کنند.

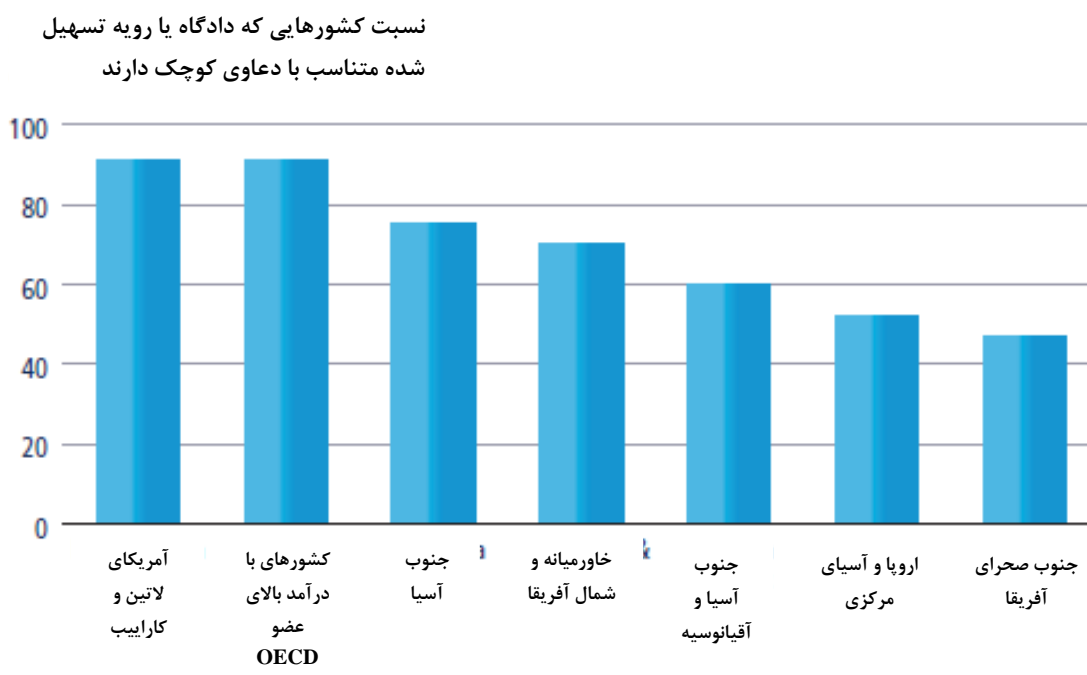
شیوه‌های سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر حل و فصل اختلاف برای شرکت‌های کوچک و متوسط مهم است، چرا که ممکن است منابع مالی کافی برای حفظ کسب‌وکار خود در دوره طولانی و پرهزینه رسیدگی

قضایی را نداشته باشند. اگر دادخواست به این دلیل اجرا نشود که هزینه مربوط به آن سنگین است، احتمالاً عدالت نادیده گرفته می‌شود. از طریق فراهم آوردن جایگاهی برای حل و فصل دعاوی که هزینه‌ها و رویه‌های آن واقع‌بینانه و متناسب با اندازه اختلاف هستند، دادگاه‌های دعاوی کوچک و رویه‌های تسهیل شده برای دعاوی کوچک موجب افزایش دسترسی به عدالت برای صاحبان کسب و کار و اشخاص حقیقی می‌شود.

با توجه به داده‌های تولید شده توسط پروژه انجام کسب و کار، در ۱۲۸ کشور یک دادگاه کوچک مستقل و یا یک رویه تسهیل شده برای دعاوی کوچک در دادگاه بدوی وجود دارد. از میان این ۱۲۸ کشور، در ۱۱۶ کشور به طرفین اجازه داده می‌شود که در جریان دادرسی نقطه نظرات خود را بیان کنند. در بین مناطق جغرافیایی، کشورهای آمریکای لاتین و کاراییب و کشورهای با درآمد بالای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، بزرگ‌ترین نسبت تعداد دادگاه یا رویه تسهیل شده متناسب با دعاوی کوچک (۹۱ درصد در هر دو مورد) را دارند (شکل ۲).

شکل ۲. اکثر کشورهای منطقه آمریکای لاتین و کاراییب دادگاه یا رویه متناسب با دعاوی کوچک دارند

مأخذ: پایگاه داده‌های پروژه انجام کسب و کار.

۳. مدیریت گردش پرونده‌ها

مدیریت پرونده به مجموعه اصول و فنونی اطلاق می‌شود که برای حصول اطمینان از گردش به‌موقع و منظم پرونده‌ها در همه مراحل دادگاه از تشکیل پرونده اولیه تا حل و فصل آن در نظر گرفته شده است. مدیریت پرونده موجب افزایش کارایی تعقیب قضایی و ارتقای کنترل زودهنگام دادگاه بر پرونده‌ها می‌شود. هنگامی که این کارها به‌خوبی اجرا شود، فنون مدیریت پرونده می‌توانند موجب تقویت [نظام] ثبت اسناد، کاهش زمان معطلی و تعداد پرونده‌های معوقه شوند و با هدف حمایت از تخصیص راهبردی زمان و منابع، اطلاعاتی در اختیار قرار دهند. همه این موارد به‌طور کلی ترغیب‌کننده ارائه خدمات بهتر توسط دادگاه‌ها هستند. آنها همچنین می‌توانند احتمال پیش‌بینی رویدادهای^۱ دادگاه را تقویت کنند که این موضوع می‌تواند منجر به تضمین پاسخگویی، افزایش اعتماد عمومی، کاهش فرصت‌های ایجاد فساد و افزایش شفافیت در مدیریت دادگاه‌ها شود.

در حالی که اصول مدیریت پرونده مورد استفاده دادگاه‌ها بسته به نیازهای آنها و فرهنگ حقوقی محلی متغیر است، برخی از آنها به‌طور مداوم در سراسر جهان به‌کار گرفته شده‌اند، به‌گونه‌ای که در قالب مجموعه‌ای از اصول محوری تکامل یافته‌اند. این اصول عبارتند از: میانجیگری قبل از تشکیل اولین دادگاه، ایجاد مراحل هدفمند مانند تشکیل پرونده برای یک دادخواست یا ارسال رأی نهایی، ایجاد چارچوب زمانی برای این مراحل و همچنین برای حل و فصل اختلاف، تدوین برنامه‌ها و انتظارات واقع‌بینانه به‌صورتی که مراحل همان‌طور که برنامه‌ریزی شده پیش برود، ارائه گزینه‌هایی برای حل و فصل زودهنگام، تعیین سختگیرانه و واقع‌بینانه زمان حضور در دادگاه و توسعه سازوکارهایی که مانع از تعویق‌های بی‌پایه شود.

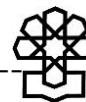
پروژه *انجام کسب‌وکار* اطلاعات را با توجه به سه اصل محوری شناخته شده جمع‌آوری می‌کند:

۱. در دسترس بودن مقرراتی که ضوابط مربوط به زمان مراحل اصلی دادگاه را تنظیم می‌کنند،

۲. در دسترس بودن مقررات تعویق و ادامه [جلسات رسیدگی]،

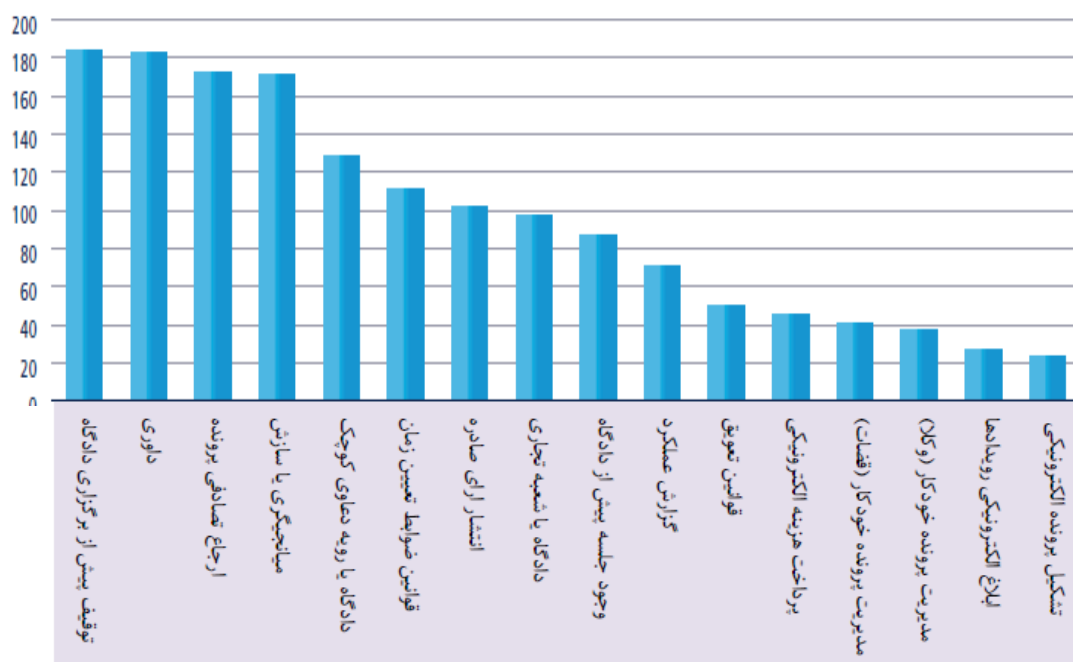
۳. امکان برگزاری یک جلسه پیش از برگزاری دادگاه که یک جلسه بازپرسی برای محدود کردن موضوعات محل اختلاف و مسائل مربوط به مدارک پیش از برگزاری دادگاه، بررسی دقیق پیچیدگی پرونده و زمان قابل پیش‌بینی دادگاه، تدوین برنامه زمانبندی رسیدگی و آگاهی از نظرات طرفین در مورد میزان احتمال حل و فصل است.

پروژه *انجام کسب‌وکار* در هنگام جمع‌آوری اطلاعات مرتبط به مقررات حاکم بر ضوابط تعیین زمان و تعویق، این موضوع را نیز از کارشناسان جویا می‌شود که آیا این ضوابط در عمل نیز رعایت می‌شوند یا خیر.

داده‌های جمع‌آوری شده نشان می‌دهند که برگزاری یک جلسه پیش از برگزاری دادگاه یک ابزار رایج مدیریت پرونده است که در ۸۷ کشور به کار گرفته می‌شود (شکل ۳). قوانین و مقرراتی که تعیین‌کننده ضوابط زمانبندی مراحل کلیدی دادگاه هستند در ۱۱۱ کشور وجود دارند، با این حال ضوابط زمانبندی در عمل تنها در ۷۶ کشور رعایت می‌شود. قوانینی که به طور مفصل به موضوع تعویق ازمان رسیدگی^۱ می‌پردازند، تنها در ۵۰ کشور در دسترس هستند.

شکل ۳. برخی از ویژگی‌هایی که شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی پوشش داده است
به ترتیب بیشترین تکرار در بین ۱۸۵ کشور مورد بررسی

راه دیگر برای حمایت از اجرای مؤثر از فنون مدیریت پرونده، استفاده از گزارش‌های مدیریت پرونده‌ای است که حاصل تجمیع و تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به عملکرد پرونده است. از این طریق می‌توان دریافت که آیا اهداف مدیریت پرونده چه در سطح یک پرونده مجزا و چه در سطح دادگاه محقق شده است یا خیر؛ به عنوان مثال از طریق اطلاعات مربوط به تعداد پرونده‌های معوقه موجود در دادگاه، نسبت پرونده‌های مختومه به کل پرونده‌ها،^۱ میانگین زمان حل و فصل و یا دوره انتظار پرونده‌ها در دادگاه. چنین گزارش‌هایی می‌توانند به مقامات اداری دادگاه محل دقیق ناکارآمدی‌ها و گلوگاه‌ها را نشان دهند و همچنین به آنها کمک کنند که میزان پیشرفت مدیریت پرونده‌های در حال رسیدگی را پیگیری کنند. چنانچه جزئیات این اطلاعات در رده قضایی در نظر گرفته شوند، می‌توانند ابزاری بسیار مهم برای ارزیابی عملکرد باشند، چرا که پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بسیاری از تأخیرها در فرآیند رسیدگی ناشی از

1. Clearance Rate

مدیریت سهل‌انگارانه پرونده توسط قاضی است. داده‌هایی که امسال در رابطه با در دسترس بودن چهار نوع رایج از گزارش‌های مدیریت عملکرد گردآوری شده نشان می‌دهند که دستکم دو نوع آنها در ۷۱ کشور در دسترس عموم قرار دارد.

برخی کشورها برای حمایت از مدیریت پرونده سامانه‌های الکترونیکی معرفی کرده‌اند که بسیاری از اجزای آن خودکار هستند. ویژگی‌های در دسترس از طریق سامانه‌های الکترونیکی مدیریت پرونده ممکن است شامل موارد زیر باشد: دسترسی به قوانین، مقررات و آرای پرونده‌های مشابه، دسترسی به فرم‌هایی که باید به دادگاه ارسال شود، تولید خودکار برنامه زمانبندی رسیدگی، مدیریت ابلاغیه‌های الکترونیکی [پیامک، ایمیل و ...]، ردیابی وضعیت پرونده‌ها، مدیریت اسناد و مدارک پرونده، بایگانی الکترونیکی خلاصه پرونده و درخواست‌ها و دسترسی به احکام و تصمیمات دادگاه. سامانه‌هایی از این دست ممکن است در دسترس طیف وسیعی از کاربران باشند، از قضات گرفته تا وکلا، مقامات اداری دادگاه و مراجعین به دادگاه. پروژه *انجام کسب‌وکار* در دسترس بودن [سامانه] برای قضات و وکلا را مدنظر قرار می‌دهد. اطلاعات به‌دست آمده مواردی را نشان می‌دهد که بیشتر در دسترس قضات قرار دارند: یک سامانه الکترونیکی مدیریت پرونده به شکلی که توسط پروژه *انجام کسب‌وکار* تعریف شده در ۴۱ کشور در دسترس قضات قرار دارد، در حالی که چنین سامانه‌ای تنها در ۳۷ کشور در دسترس وکلا قرار دارد.

۴. فرآیندهای خودکار

به همان اندازه که دادگاه‌های سراسر دنیا استفاده از سامانه‌های الکترونیکی را افزایش داده‌اند، مراجعین دادگاه نیز از مزایای آنها، هم شفافیت قضایی بیشتر و هم کارآیی بیشتر دادگاه، بهره‌مند شده‌اند.

اتوماسیون و شفافیت قضایی

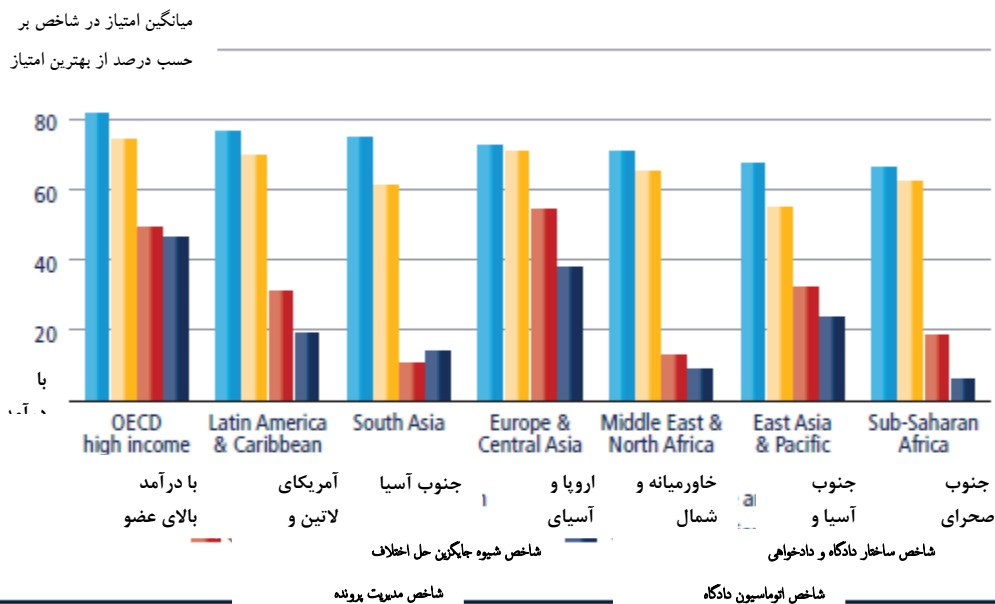
در سال‌های قبل، پروژه *انجام کسب‌وکار اتوماسیون دادگاه* را تنها در ارتباط با در دسترس بودن امکان تشکیل پرونده الکترونیکی مربوط به اولین احضار ارزیابی می‌کرد. از سال ۲۰۱۶ به دو ویژگی دیگر نیز توجه شده است: خدمات الکترونیک فرآیندها و پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادگاه. صرفاً در مورد تشکیل پرونده الکترونیکی در اولین احضار، پروژه *انجام کسب‌وکار* صرفاً این موضوع را ارزیابی می‌کند که آیا این ویژگی‌ها در جای درست خود هستند، نه این که آیا عمده مراجعین به دادگاه از آنها استفاده کنند. برای سنجش تمام این ویژگی‌ها، دادگاه مرجع پروژه *انجام کسب‌وکار* دادگاهی است که از صلاحیت رسیدگی به پرونده مفروض پروژه برخوردار است.

این ویژگی‌ها، فرآیند شروع طرح دعوی در دادگاه را تسهیل و تسریع می‌کند، ضمن اینکه منافع گسترده‌تری به همراه دارند. استفاده از اسناد الکترونیکی راحت‌تر و قابل اعتمادتر است؛ روابط شخصی رو در رو با کارکنان دادگاه را کاهش می‌دهند، احتمال فساد را کمتر می‌کنند و منجر به کاهش زمان رسیدگی، دسترسی بهتر به دادگاه‌ها و خدمات قابل اتکا مربوط به فرآیندها می‌شوند. این ویژگی‌ها همچنین هزینه اجرای یک قرارداد را کاهش می‌دهند، مراجعین به دادگاه در هزینه‌های مربوط به نسخه‌برداری و تکثیر [اسناد] و رفت و آمد به ساختمان دادگاه صرفه‌جویی می‌کنند؛ دادگاه‌ها نیز در هزینه‌های نگهداری، هزینه‌های بایگانی و هزینه کارکنان دادگاه صرفه‌جویی می‌کنند. علاوه بر این، نتایج مطالعات نشان می‌دهد که از زمان راه‌اندازی سامانه تشکیل پرونده الکترونیکی در دادگاه‌ها، امکان دسترسی به اطلاعات افزایش یافته و دسترسی به عدالت و اجرای آن به شکل قابل توجهی بهبود یافته است.

در پنج سال گذشته، پروژه *انجام کسب‌وکار ۱۳* مورد اصلاحات متمرکز بر راه‌اندازی یک سامانه تشکیل پرونده الکترونیکی برای پرونده‌های تجاری را ثبت کرده که به وکلا اجازه می‌دهد دادخواست اولیه را به صورت آنلاین ارسال کنند. در گزارش سال گذشته، راه‌اندازی [سامانه] تشکیل پرونده الکترونیکی یکی از مهمترین ویژگی‌های مشترک اصلاحات ثبت شده در رابطه با اجرای قراردادهای بود و در گزارش جدید نیز در بین رایج‌ترین اصلاحات قرار دارد. امروزه تشکیل پرونده الکترونیکی مربوط به دادخواست اولیه در ۲۴ کشور امکانپذیر است. خدمات الکترونیکی فرآیندها تا اندازه‌ای رایج‌تر است، چرا که احضار اولیه را می‌توان در ۲۷ کشور از طریق پست الکترونیکی، نامبر و یا پیامک ابلاغ کرد. پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادگاه، در دسترس‌ترین ویژگی اتوماسیون دادگاه است که براساس محاسبه پروژه *انجام کسب‌وکار*، در ۴۵ کشور امکانپذیر است. با این حال، این سه ویژگی، در کنار مدیریت پرونده الکترونیکی، همچنان در پایین‌ترین رده رایج‌ترین اقدامات مفیدی قرار دارند که شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی به آن پرداخته است (شکل ۴).

شکل ۴. اتوماسیون دادگاه و مدیریت پرونده دو حوزه‌ای هستند که کشورها می‌توانند بهبود بخشند

مأخذ: همان.

پروژه انجام کسب‌وکار همچنین به بررسی دو جنبه دیگر می‌پردازد که به شدت با اتوماسیون دادگاه و در نهایت با شفافیت قضایی در هم تنیده است. اولین جنبه مربوط به چگونگی ارجاع پرونده‌ها به قضات در دادگاه ذی‌صلاح است. یک سامانه معتبر از طریق ارجاع تصادفی پرونده‌ها احتمال فساد را به حداقل می‌رساند. در حالی که تقریباً در همه کشورهای مورد بررسی (۱۷۲ کشور از ۱۸۵ کشور) پرونده‌ها به صورت تصادفی ارجاع می‌شوند، با این حال تنها در ۴۸ کشور یک فرآیند کاملاً خودکار وجود دارد. جنبه دوم مربوط به این موضوع است که آیا احکام قضایی صادر شده در پرونده‌های تجاری در تمام سطوح در دسترس عموم مردم قرار دارند. انتشار احکام منجر به شفافیت و قابلیت پیش‌بینی شده، برای طرفین دعوا این امکان را فراهم می‌کند که به قوانین و آرای صادر شده براساس قوانین در مورد پرونده‌های مشابه اتکا کنند. دسترسی به آرای پرونده‌های تجاری به سود شرکت‌هایی است که در یک حوزه قضایی خاص سرمایه‌گذاری می‌کنند، زیرا به وضوح محدوده حقوق و وظایف آنها را مشخص می‌کند. برای اینکه آرا در دسترس عموم قرار بگیرند، لزوماً نیازی به منابع قابل توجه نیست، اما نیازمند یک سازماندهی داخلی است. تصمیمات مرتبط با پرونده باید در دسترس بوده و به شکل مؤثری دسته‌بندی شوند، به گونه‌ای که امکان جستجوی ساده فراهم باشد.

دادگاه‌های ۴۲ کشور تقریباً تمام آرای صادر شده اخیر مرتبط با پرونده‌های تجاری را به صورت آنلاین و یا از طریق روزنامه‌های رسمی در دسترس عموم منتشر می‌کنند. در بین کشورهای جنوب صحرائی آفریقا دو کشور، خاورمیانه و شمال آفریقا دو کشور و جنوب آسیا نیز تنها دو کشور با این ویژگی وجود دارند.

اتوماسیون و کارآیی دادگاه

اتوماسیون پیشرفته دادگاه می‌تواند پشتیبان مدیریت پرونده کارآمد باشد. دادگاه‌هایی که برای انجام اقدامات خود مانند ابلاغ اسناد یا ارسال یک خواسته از فرآیندهای خودکار بهره می‌گیرند، می‌توانند با سهولت بیشتری سامانه‌های مدیریت پرونده الکترونیکی را به کار بگیرند. حتی در مواقعی که مدیریت پرونده کاملاً خودکار نیست، برخی از اجزای اتوماسیون دادگاه می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر در اختیار مدیران دادگاه باشد، [ابزاری که] آنها را قادر سازد که به سادگی بر جابجایی پرونده‌ها در دادگاه نظارت کنند. کشورهای با درآمد بالای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و اروپا و آسیای میانه، هم اتوماسیون دادگاه فوق‌العاده و هم مدیریت پرونده پیشرفته‌تر از دیگر کشورها در سایر مناطق دارند. از ۲۴ کشوری که در سراسر جهان امکان تشکیل پرونده الکترونیکی را فراهم کرده‌اند، ۱۷ کشور در این دو منطقه قرار دارند و از ۳۴ کشوری که سامانه مدیریت پرونده الکترونیکی در دسترس قضات و وکلا است، ۱۷ کشور در این دو منطقه قرار دارند. در خارج از این دو منطقه، اتوماسیون دادگاه بسیار محدود است؛ نمره ۷۴ کشور در شاخص اتوماسیون دادگاه صفر است.

جمهوری کره و سنگاپور، دو کشور از چهار کشوری در سراسر جهان هستند که امتیاز کامل را در شاخص اتوماسیون دادگاه دریافت کرده‌اند؛ آنها امتیاز در دسترس بودن سامانه مدیریت پرونده الکترونیکی برای قضات و وکلا را نیز دریافت کرده‌اند. مطابق انتظار هر دوی این کشورها انجام اصلاحات را از چند سال گذشته آغاز کردند. کره یک سامانه تشکیل پرونده الکترونیکی را در سال ۲۰۱۰ راه‌اندازی کرد که امکان ارسال اسناد الکترونیکی، ثبت نام، ارسال ابلاغیه و دسترسی به اسناد دادگاه را فراهم کرده است (کادر). سنگاپور یک سامانه جدید دادخواهی الکترونیکی را در سال ۲۰۱۴ راه‌اندازی کرد. این سامانه این امکان را برای طرفین دعوا فراهم می‌کند تا به صورت آنلاین تشکیل پرونده دهند. دادگاه‌ها از طریق این سامانه و با استفاده از ایمیل، پیام هشدار و پیامک می‌توانند طرفین دعوا و وکلا را از اتفاقات مربوط به پرونده مطلع کنند، تاریخ جلسات رسیدگی را مدیریت کنند و حتی جلسات رسیدگی خاص از طریق ویدئو کنفرانس برگزار کنند.

کادر رایانه‌ای کردن دادگاه‌های کره جنوبی

امروز دادگاه‌های کره جنوبی به‌طور کامل رایانه‌ای شده‌اند، اما این اتفاق یک‌شبه نیفتاد. روند رایانه‌ای کردن در اواخر دهه ۱۹۷۰ با ایجاد یک پایگاه داده گردش پرونده‌ها در دادگاه‌ها آغاز شد. در اوایل دهه ۱۹۸۰، یک نرم‌افزار پردازش کلمه مورد استفاده قرار گرفت تا به قضات در انشای رأی کمک کند. در سال ۱۹۸۶ یک سامانه مدیریت پرونده راه‌اندازی شد که امکان جستجو در تمام پرونده‌های حقوقی [غیرکیفری] موجود در پایگاه اطلاعات را برای کارمندان و قضات فراهم آورد و آنها را قادر ساخت که با کارآیی بیشتری تعداد پرونده‌ها را مدیریت کنند. پس از آن، ایده یک طرح جامع برای ایجاد دادگاه الکترونیکی پرورانه شد. در ادامه اقداماتی انجام شد که سامانه مدیریت پرونده در دسترس کاربران خارج از آن قرار گرفت، امضای الکترونیکی و گواهینامه‌های دیجیتال به سامانه اضافه شدند و اطلاعات ملی بر مبنای زمان واقعی^۱ در مورد اقدامات دادگاه در دسترس قرار گرفت. در نهایت، کره جنوبی در سال ۲۰۱۰ یک سامانه تشکیل پرونده الکترونیکی را راه‌اندازی کرد. این سامانه برخی از قضات را قادر می‌سازد که سالیانه تا ۳ هزار پرونده را قضاوت کنند، ماهیانه ۴۰۰ پرونده را مدیریت کنند و در ماه ۱۰۰ دادخواست را رسیدگی کنند.

منابع: تحقیقات پروژه انجام کسب و کار و مصاحبه با قاضی کره‌ای هوشین ون،^۲ دادگاه منطقه دانگو سئول.

داده‌ها نشان‌دهنده رابطه‌ای قابل توجه بین اتوماسیون دادگاه و مدیریت پرونده از یکسو و زمان و هزینه حل و فصل اختلاف ازسوی دیگر است. در سنگاپور اختلاف تجاری مفروض در کوتاه‌ترین زمان (۱۵۰ روز) در کل دنیا حل و فصل می‌شود. در کره جنوبی با اندکی فاصله زمان حل و فصل ۲۳۰ روز طول می‌کشد. کره همچنین با حدود ۱۰/۳ درصد ارزش خواسته در بین کشورهایی قرار دارد که کمترین هزینه حل و فصل اختلاف تجاری را دارند. هم کره و هم سنگاپور در زمره کشورهایی هستند که با انتشار آنلاین احکام صادره در تمام سطوح شفافیت قضایی را ارتقا داده و انسجام بیشتر بین آرای صادره را افزایش داده‌اند.

۵. به‌کارگیری ابزار جایگزین برای حل و فصل اختلافات

در حالی که نماگرهای اجرای قراردادها در پروژه انجام کسب و کار حل و فصل اختلاف را طبق روال پیشین از طریق نظام دادگاه محلی ارزیابی می‌کنند، در گزارش جدید، مرکز توجه به گونه‌ای گسترش یافته که سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف^۳ به‌ویژه داوری، میانجیگری داوطلبانه و سازش را نیز پوشش دهد. در داوری تجاری طرفین موافقت می‌کنند که اختلاف خود را نزد یک داور مستقل و یا دیوان داوری مطرح کنند که تصمیم نهایی و الزام‌آور را اعلام می‌کند. در یک فرآیند میانجیگری یا سازش، طرفین از یک شخص ثالث برای حل و فصل دوستانه اختلاف درخواست کمک می‌کنند.

1. Real-time
2. Hoshin Won
3. Alternative Dispute Resolution

نباید تصور شود که سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف می‌توانند جانشین شیوه سنتی دادخواهی شوند، اما می‌توانند به‌عنوان یک ابزار به دادگاه‌ها برای حل و فصل اختلافات در زمان مقرر و به شیوه‌ای مقرون به صرفه و شفاف کمک کنند. سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف می‌توانند کارآیی نظام قضایی را به‌عنوان یک مجموعه از طریق کاهش تعداد پرونده‌های معوقه و گلوگاه‌ها افزایش دهند. این سازوکارها می‌توانند تأخیرهای ناشی از فرآیندهای رسمی پیچیده و یا تدابیر ناکافی دادگاه و همچنین هزینه‌های زیاد ناشی از فرآیندهای رسمی، هزینه‌های سنگین تشکیل پرونده و تأخیر دادگاه را کاهش دهند. کشورهایی که از یک نظام یکپارچه دادگاه‌ها و سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف بهره می‌گیرند؛ احتمالاً قوه قضائیه قابل اطمینان‌تری دارند که هم دادگاه‌ها، هم طرفین درگیر و هم اقتصاد به‌عنوان یک مجموعه از مزایای آن بهره‌مند می‌شوند.

زمانی که سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف به‌عنوان جانشینی برای رویه قضایی مورد استفاده قرار می‌گیرند، این سازوکارهای مجموعه‌ای، مزایای خود را بروز می‌دهد. به طرفین دعوا امکان کنترل بیشتر بر تصمیم نهایی برای حل و فصل اختلافات را می‌دهد و در اغلب موارد موجب افزایش رضایت آنها می‌شود. یک مطالعه در استان کبک^۱ کانادا نشان داده که شکلی از سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف که به‌عنوان جلسه حل و فصل به ریاست قاضی شناخته می‌شود، باعث ارتقای دسترسی به عدالت می‌شود.

نظام‌های کارآمد داوری و میانجیگری یا سازش [در اختلافات] تجاری داخلی، برای سرمایه‌گذاران اهمیت دارند. وکلا و صاحبان کسب‌وکار می‌دانند که هزینه‌های سنگین دادخواهی و تأخیرها، حل و فصل اختلافات تجاری در دادگاه را دشوار و پرهزینه می‌کند و ممکن است به دنبال محل دیگری برای حل و فصل اختلاف باشند. بنگاه‌ها نیز ممکن است هزینه‌ها را به مصرف‌کنندگان منتقل کنند و یا از سرمایه‌گذاری در آن حوزه قضایی خودداری کنند.

به‌ویژه در مورد پرونده‌های با ارزش کمتر، وجود یک میانجی یا داور بی‌طرف برای حل و فصل اختلافات تجاری موجب صرفه‌جویی در وقت و پول بنگاه‌ها شده و امکان کنترل بیشتری برای نتایج و حفظ اسرار فراهم می‌کند. همچنین موجب کاهش اختلافاتی می‌شود که احتمالاً منجر به خاتمه رابطه تجاری می‌شوند. با توجه به تعاملات تجاری به‌طور فزاینده پیچیده این روزها، برنامه‌های مرتبط با سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف تخصصی که بر انواع خاصی از اختلافات فنی یا پیچیده متمرکز شده‌اند، می‌توانند مؤثرتر بوده و حل و فصل اختلافات را بهتر از دادگاه‌ها انجام دهند و موجب افزایش رضایت طرفین دعوا از نتایج شوند.

تقریباً در همه ۱۸۳ کشور بررسی شده، شیوه‌ای از داوری شناسایی شده که آن را می‌توان به‌عنوان سازوکاری برای حل و فصل اختلاف دانست. در ۱۷۱ کشور نیز میانجیگری یا سازش داوطلبانه شناسایی

---

1. Quebec

شد. لازمه مؤثر بودن سازوکارهای جایگزین حل و فصل اختلاف، در دسترس بودن آنهاست. آنها همچنین نیاز به تنظیم مقررات جامع دارند، در حالی که تمام مفاد قانونی و تبصره‌های آیین‌نامه‌ای در یک منبع واحد مثلاً در یک قانون خاص مدون شده باشد. داده‌های استخراج شده نشان می‌دهد که در اغلب موارد این وضعیت در مورد داوری صادق است: در حالی که ۱۷۹ کشور یک قانون و یا فصل اختصاصی درباره داوری دارند، تنها در ۱۰۲ کشور ابزار مشابه برای میانجیگری یا سازش داوطلبانه وجود دارد. کشورها در سراسر جهان به‌طور مداوم بر ارتقا و تنظیم مقررات داوری و میانجیگری متمرکز بوده‌اند. با وجود این سه کشور ساحل عاج، لتونی و سنگال، مواردی از این دست را در چند سال گذشته در اولویت قرار داده‌اند و قوانین جدیدی برای تنظیم مقررات مربوط به میانجیگری تدوین کرده‌اند.

۶. چرا این موضوعات اهمیت دارند؟

کشورهای با درآمد بالای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی تمایل دارند که با انسجام بیشتری بر اجرای اقدامات مفید قضایی متمرکز شوند. به‌طور متوسط، این کشورها بیشترین تعداد اقدامات مفید قضایی را براساس محاسبه پروژه/انجام کسب‌وکار به‌خود اختصاص داده‌اند (جدول ۲).

جدول ۲. به‌طور متوسط کشورهای با درآمد بالای عضو OECD بیشترین تعداد اقدامات مفید متناسب با ارزیابی شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی را دارند.

منطقه	شاخص ساختار دادگاه و رسیدگی (۵-۰)	شاخص مدیریت پرونده (۶-۰)	شاخص اتوماسیون دادگاه (۴-۰)	شاخص شیوه جایگزین حل و فصل اختلاف (۳-۰)	شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی (۱۸-۰)
درآمد بالای عضو OECD	۳/۷۰	۲/۹۶	۱/۸۵	۲/۴۵	۱۰/۹۶
اروپا و آسیای میانه	۳/۵۴	۳/۲۴	۱/۵۲	۲/۱۸	۱۰/۴۸
آمریکای لاتین و کارائیب	۳/۴۸	۱/۸۴	۰/۷۵	۲/۳۰	۸/۳۷
جنوب آسیا و اقیانوسیه	۲/۷۴	۱/۹۱	۰/۹۴	۲/۰۲	۷/۶۱
جنوب آسیا	۳/۰۶	۰/۶۳	۰/۵۶	۲/۲۵	۶/۵۰
خاورمیانه و شمال آفریقا	۳/۲۵	۰/۷۵	۰/۳۵	۲/۱۳	۶/۴۸
جنوب صحرای آفریقا	۳/۱۱	۱/۱۱	۰/۲۳	۱/۹۸	۶/۴۳

مأخذ: پایگاه داده‌های پروژه انجام کسب‌وکار.

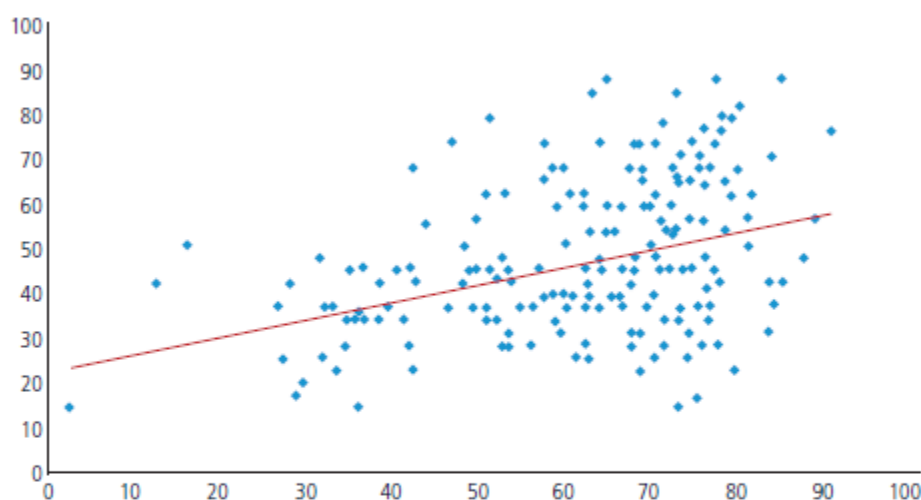
توضیح: امتیاز شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی مجموع امتیاز چهار شاخص دیگر است. امتیاز ۱۸ بالاترین امتیاز است.

با این حال بهترین عملکردها را می‌توان در همه گروه‌های درآمدی پیدا کرد. در بین سه کشور سنگاپور، استرالیا و مقدونیه که بالاترین نمرات را در شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی کسب کرده‌اند، فقط دو کشور جزء اقتصادهای با درآمد بالا هستند. علاوه بر این، در برخی مناطق نیز که به‌طور متوسط نمرات نسبتاً پایینی در شاخص جدید کسب کرده‌اند، کشورهایی یافت می‌شوند که دارای عملکرد عالی هستند. به‌عنوان مثال در جنوب صحرای آفریقا، کشور موریس از ۱۸ امتیاز ممکن ۱۳ امتیاز کسب کرده که بالاتر از میانگین کشورهای با درآمد بالای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی است. یک نظام قضایی سازمان‌یافته، قابل اعتماد و کارآمد نقش مهمی در اجرای مؤثر عدالت ایفا می‌کند. اطلاعات مربوط به نماگرهای اجرای قراردادها نشان می‌دهد در اقتصادهایی که اقدامات مفید قضایی مناسب بیشتری صورت می‌گیرد، اختلاف تجاری نیز سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر حل‌وفصل می‌شود (شکل ۵).

شکل ۵. کشورهایی که اقدامات مفید قضایی متناسب دارند، فرآیند اجرای قرارداد سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر دارند.

امتیاز فاصله از پیشرو برای
شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی

امتیاز فاصله از پیشرو مرتبط با زمان و هزینه اجرای قرارداد

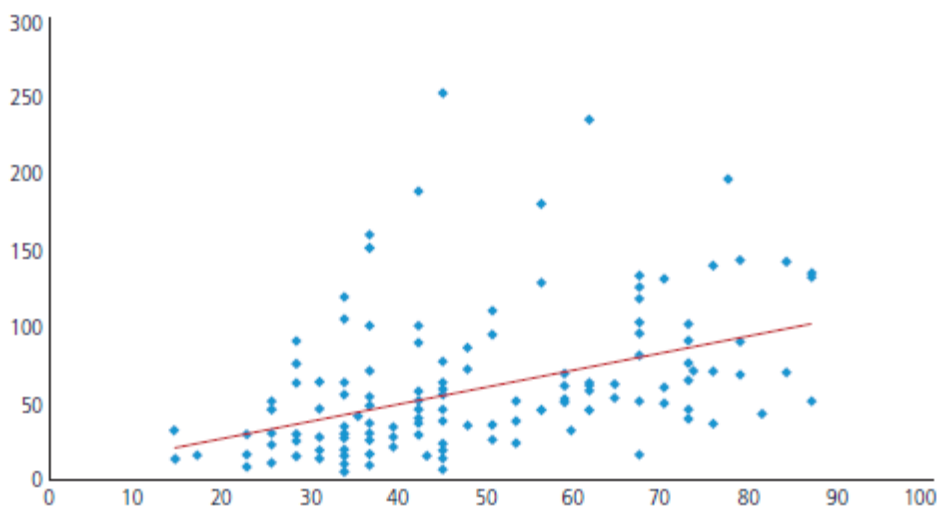
مأخذ: همان.

در دسترس بودن اقدامات مفید انجام شده که اجرای قرارداد را آسان‌تر و کارآمدتر می‌کند، برای صاحبان کسب‌وکار اهمیت دارد و در واقع، حتی نقشی را در سطح اعتبار داخلی بازی می‌کند که بخش مالی در اقتصاد ایفا می‌کند. کشورهایی که امتیاز بهتری در شاخص کیفیت فرآیندهای قضایی کسب

کرده‌اند، دارای سطح بالاتری از اعتبار اعطا شده به بخش خصوصی توسط مؤسسات مالی داخلی هستند (شکل ۶).

شکل ۶. کشورهایی که اقدامات مفید قضایی متناسب دارند از سطح بالاتر اعتبار داخلی برای بخش خصوصی برخوردارند

اعتبار داخلی برای بخش خصوصی
(درصد از تولید ناخالص داخلی)

امتیاز فاصله از پیشرو مرتبط با شاخص کیفیت فرایندهای قضایی

مأخذ: همان.

نتیجه‌گیری

داده‌های مربوط به شاخص جدید کیفیت فرآیندهای قضایی، تنوع بسیار زیاد در اجرای اقدامات مفید قضایی در همه ۱۸۹ کشور تحت پوشش را به نمایش می‌گذارند. برخی اقدامات مانند در دسترس بودن داوری و یا در دسترس بودن یک دادگاه یا رویه برای رسیدگی به دعاوی کوچک بسیار رایج‌اند؛ برخی دیگر اما هنوز نیازمند توجه بیشتر حتی در اقتصادهای پیشرفته هستند. یکی از نمونه‌ها، مدیریت پرونده الکترونیکی است که قضاوت تنها در ۴۱ کشور و وکلا تنها در ۳۷ کشور به آن دسترسی دارند.

ارزیابی صورت‌گرفته براساس شاخص جدید نشان می‌دهد که به طور متوسط، کشورهای با درآمد بالای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی بیشترین تعداد اقدامات مفید و متناسب قضایی و کشورهای واقع در جنوب صحرای آفریقا، کمترین تعداد چنین اقداماتی را انجام داده‌اند. آن‌گونه که نماگرهای اجرای قراردادها ارزیابی کرده‌اند، کشورهایی که در شاخص جدید جایگاه مناسبی دارند،

احتمالاً فرآیندهای حل اختلاف سریع‌تر و کم‌هزینه‌تری نیز دارند. هیچ‌کدام از ۱۸۹ کشور بررسی‌شده توسط پروژه/انجام‌کسب‌وکار، در شاخص جدید امتیاز کامل کسب نکرده‌اند. در این خصوص گرچه امتیاز ایران از متوسط کشورهای خاورمیانه شمال آفریقا بهتر است اما در مقایسه با وضعیت ۵ سال پیش خود بدتر شده است. تکمیل زیرساخت الکترونیکی در شبکه دادگاه‌های کشور و تصویب لایحه آیین دادرسی تجاری مهمترین پیشنهادهای مرتبط برای ارتقای وضعیت ایران به‌شمار می‌روند.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۴۸۹۶

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: نماگر اجرای قراردادهای ارزیابی اقدامات مفید در قوه قضائیه

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات محیط کسب و کار)

مترجم: فرید قادری

ناظر علمی: احمد مرکزالمیری

متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستار تخصصی: مریم احمدیان

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. اجرای قراردادها

۲. محیط کسب و کار

۳. قوه قضائیه

۴. بانک جهانی

۵. مدیریت پرونده

۶. انجام کسب و کار

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۴/۸